

ישעיהו פרק ה

בפרק ה שלוש יחידות :

יחידה א : משל הכרם, ובו תיאור כרם שלמרות פעולות טיפול מסורות מעלה פרי באושים עד שבעל הכרם מפקירו.

יחידה ב : שרשרת נבואות "הוי", בה הנביא מוכיח את העם על חטאיו.

יחידה ג : העונש-נבואה על בואו של האויב.

תלמידי שלוש וחמש יחידות ילמדו את משל הכרם (יחידה א).

שאלות מכוונות למידה למשל הכרם :

- כיצד תורמת דרך הנבואה לקירוב העם לתוכן הנבואה?
- ממה נובעת האכזבה הגדולה של הקב"ה מעמו המוצגת בפרק זה?
- למה מובילה האכזבה?

2..... מבנה הפרק

3..... משל הכרם פסוקים א-ז

9..... הקשר רחב [רשות]

מבנה הפרק

משל הכרם

(א) אֲשִׁידָה נָא לִידִידֵי שִׁירַת דּוּדֵי לְכַרְמוֹ כָּרֶם הִיָּה לִידִידֵי בִקְרָן בֶּן שָׁמוֹן: (ב) וַיִּעְזָקְהוּ וַיִּסְקְלֵהוּ וַיִּטְעֵהוּ שָׂרֵק וַיִּבֶן מִגְדָּל בְּתוֹכּוֹ וְגַם יָקַב חֲצֵב בּוֹ וַיִּקְוֵה לַעֲשׂוֹת עֲנָבִים וַיַּעַשׂ בְּאֲשִׁים: (ג) וַעֲתָה יוֹשֵׁב יְרוּשָׁלַם וְאִישׁ יְהוּדָה שָׁפְטוֹ נָא בֵּינִי וּבֵין כְּרָמִי: (ד) מַה לַּעֲשׂוֹת עוֹד לְכַרְמִי וְלֹא עָשִׂיתִי בּוֹ מִדּוּעַ קוִיִּתִּי לַעֲשׂוֹת עֲנָבִים וַיַּעַשׂ בְּאֲשִׁים: (ה) וַעֲתָה אֹדִיעָה נָא אֶתְכֶם אֶת אֲשֶׁר אָנִי עֹשֶׂה לְכַרְמִי הֲסֵר מְשׁוּכְתּוֹ וְהִיָּה לְבָעֵר פֶּרֶץ גְּדֹרוֹ וְהִיָּה לְמִדְמָס: (ו) וְאֲשִׁיתָהוּ בְּתָה לֹא יֹאמַר וְלֹא יַעֲדֹר וְעָלָה שְׁמִיר וְשִׁית וְעַל הָעֵבִים אֲצִוָּה מִהַמְטִיר עָלָיו מָטָר: (ז) כִּי כָרֶם ה' צִבְאוֹת בֵּית יִשְׂרָאֵל וְאִישׁ יְהוּדָה נָטַע שְׁעִשׂוּעֵיו וַיִּקְוֵה לְמִשְׁפָּט וְהִנֵּה מִשְׁפָּח לְצִדְקָה וְהִנֵּה צִעָקָה:

משל הכרם פסוקים א-ז

פתיחת המשל:

א אֲשִׁירָה נָא לִידֵי שִׁירַת דּוּדֵי לְכַרְמוֹ:

פעולות בעל הכרם בכרמו ותקוותיו:

כָּרַם הָיָה לִידֵי בְּקָרָן בֶּן שָׁמֹן :

ב וַיַּעֲזָקְהוּ

וַיִּסְקָלְהוּ

וַיִּטְעֵהוּ שָׂרֵק

וַיִּבֶן מִגְדָּל בְּתוֹכוֹ

וְגַם יָקַב חֶצֶב בּוֹ

וַיִּקְוֶה לַעֲשׂוֹת עֲנָבִים

וַיַּעַשׂ בְּאֲשִׁים:

בעל הכרם פונה לשומעים שישפטו:

ג וַעֲתָה יוֹשֵׁב יְרוּשָׁלַם וְאִישׁ יְהוּדָה

שִׁפְטוּ נָא בֵּינִי וּבֵין כַּרְמִי

ד מַה לַּעֲשׂוֹת עוֹד לְכַרְמִי וְלֹא עָשִׂיתִי בּוֹ

מִדּוּעַ קִוִּיתִי לַעֲשׂוֹת עֲנָבִים וַיַּעַשׂ בְּאֲשִׁים:

העונש של בעל הכרם לכרמו:

ה וַעֲתָה אֹדִיעָה נָא אֶתְכֶם אֶת אֲשֶׁר אָנִי עֹשֶׂה לְכַרְמִי

הָסַר מְשׁוֹכְתּוֹ וְהָיָה לְבָעַר

פָּרִץ גָּדְרוֹ וְהָיָה לְמִדְרָם

ו וַאֲשִׁיתָהוּ בָתָה

לא יזמר

ולא יעדר

ועלה שמיר ושית

ועל העבים אצנה מהמטיר עליו מטר:

נמשל:

ז כי כרם ה' צבאות בית ישראל

ואיש יהודה נטע שעשועיו

ויקו למשפט והנה משפח

לצדקה והנה צעקה:

לפני הדיון בתוכן, כדאי לדון בצורה בה בוחר הנביא להביא את התוכחה בפני תושבי ירושלים.

משל על דרך המשפט

בנבואה מוצג משל מיוחד, שהוא משל על דרך המשפט:

מדובר במשל העוסק בהפרת חוק ודרישה למשפט. האדם שמאזין למשל ומתבקש לשפוט נלכד למעשה בפח, כי הוא מאמין לתומו שמובא לפניו מעשה שאירע לאחרים. הוא לא מבחין בדמיון שבין העבירה המסופרת לבין זו שבה הוא מעורב, עד לרגע הגילוי. (להרחבה: כמו במשל כבשת הרש, ובמשל האשה התקועית בספר שמואל ב).

מתי מבינים המאזינים כי מדובר במשל ולא בסיפור שהיה?

הבקשה מהמאזינים להיות שותפים ולשפוט בין הכרם והכורם מביא ומביאות להקשבה, עד שמבין שמדובר בו עצמו. בפסוק ו' ישנו רמז שבעל הכרם הוא הקב"ה: "ועל העבים אצנה מהמטיר עליו מטר" וזאת יכול רק ה'.

הגילוי המלא מתרחש בפסוק ז: "כי כרם ה' צבאות בית ישראל ואיש יהודה נטע שעשועיו"!

הצגת תוכחת ה' בדרך של משפט מעצימה את התוכחה, משום שמשפט הוא מצב של הכרעה שבסופו ישנו גזר דין ואין אפשרות של תיקון, בניגוד לנבואת תוכחה רגילה שבעקבותיה הנביא מצפה שהעם יחזור בתשובה (כמו בתוכחה בפרק א').

הפניה לעם להכריע במשפט היא בקשה רטורית. הנביא לא באמת מבקש מן העם לשפוט בין אדם לבין כרם. ממילא מובן גם למה העם לא "משמיע את דברו".

טיפוח הכרם (פסוקים א-ב)

בתיאור הטיפול האינטנסיבי בכרם, מופיעות פעולות רבות של בעל הכרם המוכיחות שבעל הכרם השקיע רבות בטיפוח הכרם וציפה בצדק להצלחתו:

כָּרֶם הָיָה לַיָּדַי בְּקֶרֶן בֶּן שָׁמֹן

וַיַּעֲזָקְהוּ

וַיִּסְקְלֵהוּ

וַיִּטְעֵהוּ שָׂרֵק

וַיִּבֶן מִגְדָּל בְּתוֹכוֹ

וְגַם יָקַב חֲצֵב בּוֹ

וַיִּקְוֵ לַעֲשׂוֹת עֲנָבִים וַיַּעַשׂ בָּאֲשִׁים:

נבאר להלן את הפעולות הנזכרות:

בְּקֶרֶן בֶּן-שָׁמֹן – הנטיעה הייתה במקום משובח מלכתחילה במקום משובח.

וַיַּעֲזָקְהוּ - חפר בקרקע כדי להוציא את האבנים או הקיפו בגדר שמירה.

וַיִּסְקְלֵהוּ - סילק מן הכרם את האבנים.

וַיִּטְעֵהוּ שָׂרֵק - נטע בכרם גפן משובחת המכונה שורק.

וַיִּבֶן מִגְדָּל בְּתוֹכוֹ - בעל הכרם בנה מגדל שמירה בכרם.

וְגַם-יָקַב חֲצֵב בּוֹ - בעל הכרם בנה בכרם יקב, מתוך תקווה שמהפירות ניתן יהיה לעשות יין.

וַיִּקְוֵ לַעֲשׂוֹת עֲנָבִים - תקוותו של בעל הכרם שהכרם יתן פרי.

על מנת שהכרם יצמח יפה, יש צורך בטיפול אינטנסיבי ולכן, כל הפעולות הן פעולות להגנה על הכרם ולטיפוחו.

לעומת זאת הכרם עצמו במקום לעשות ענבים:

וַיַּעַשׂ בָּאֲשִׁים - הכרם הוציאה פרות גרועים ואינם ראויים.

להעמקה: מהם ענבים באושים? (נגה הראובני)

מן המשנה (מעשרות, א, ב) ומן התלמוד הירושלמי המבאר אותה ברור לנו כי "הבאשה" בגפן, והכינוי "באושים" קשורים בגיל מסוים של הענבים: כאשר יצאו ממצב הבוסר אך להבשלה טרם הגיעו. מגיל זה ואילך - משהבאישו - חייבים הענבים במעשרות. אך יש אשר יפגע נגע בגפנים, ואשכולות הענבים לא ימשיכו להבשיל, אלא יישארו במצב "באושים". בנגע זה (הקרוי בימינו זוטרת מלשון זוטר - "קטן", שהענבים נשארים קטנים ובלתי בשלים) מוסברים דברי המשל לכל עומקם: אכן, לא הועילו לישראל דברים שנאמרו בתורה, וחזרו ונשנו בפי הנביאים (במשל: ויעזקהו ויסקלהו - רבים מבני יהודה וישראל לא הניעו להבנת המשמעות העמוקה של הכרה בבורא האחד), ונשארו במצב ביניים של "פסיחה על שתי הסעיפים" - מעין באושי הענבים שלא הוסיפו להתפתח ולהבשיל.

מתוך: נ' הראובני, טבע ונוף במורשת ישראל, עמ' 41

למעוניינים בקריאה נוספת על הכרם בישראל, מאמרו של יוחנן בן יעקב 'להיות לגפן אדרת'

הנמשל לפעולות הטיפוח של בעל הכרם

תלמידי 3 יח"ל צריכים לדעת את הרעיון הכללי של הנמשל.

תלמידי 5 יח"ל צריכים לדעת הסבר גם לפרטי הנמשל.

הנמשל: פעולות שה' פעל למען עמו	המשל: פעולות הטיפוח של בעל הכרם
כי כָּרַם ה' צִבְאוֹת בֵּית יִשְׂרָאֵל (ד) הכרם הוא עם ישראל והידיד הוא הקב"ה	כָּרַם הָיָה לַיְדִידִי (א)
רד"ק (ב): וקרא ארץ ישראל קרן, לפי שהיא גבוהה מכל הארצות... וקורא ארץ ישראל בן שמן כמו שנאמר עליה ארץ זבת חלב ודבש.	בְּקָרוֹ בֶּן שָׁמֹן (א) - במקום משובח
רש"י (ז): עֲזָקְתִּים תַּחֲלֶה בַּהִיקָף עֲנִי כְבוֹד בַּמִּדְבָּר.	וַיַּעֲזֶקְהוּ (ב) - חפר בקרקע כדי להוציא את האבנים או הקיפו בגדר
רד"ק (ב): ... זהו שבעה אומות מארץ ישראל	וַיִּסְקָלְהוּ (ב) - סילק מן הכרם את האבנים
רד"ק: זה העם שהוא נטע נבחר - זרע אמת, שהוא זרע אברהם יצחק ויעקב, והיו ראויים שיעשו פרי טוב.	וַיִּטְעֵהוּ שָׂרֵק (ב) - נטע בכרם גפן משובחת המכונה שורק
רש"י (ז): בניתי מגדל בתוכו משכני ומקדשי.	וַיִּבֶן מִגְדָּל בְּתוֹכוֹ - בעל הכרם בנה מגדל שמירה בכרם

עונשה של הכרם (פסוקים ה-ו)

ה וַעֲתֵדָה אוֹדִיעָה נָא אֶתְכֶם אֶת אֲשֶׁר אָנִי עֹשֶׂה לְכַרְמִי

הָסֵר מְשׁוֹכָתוֹ וְהָיָה לְבָעֵר

פֶּרִץ גִּדְרוֹ וְהָיָה לְמֶרְמֶס

ו וַאֲשִׁיתָהּ בְּתָה

לֹא יִזְמֹר

וְלֹא יַעֲדֹר

וְעֵלָה שְׁמִיר וְשִׁית

וְעַל הָעֵבִים אֲצִוֶּה מְהֵמָּטִיר עָלָיו מָטָר:

הנביא תיאר כאן את השמדתו הצפוי של הכרם.

כל ההגנות של הכרם – המשוכות והגדרות – יוסרו, ובעלי חיים ייכנסו וירמסו ויאכלו את כל הנטיעות.

בעל הכרם לא יזמור את ענפי הגפנים, לא יעדור את הקרקע, וכתוצאה מכך צמחים אחרים יתרבו וישתלטו על הכרם.

המכה הסופית של הכרם תהיה כשבעל הכרם יגרום לכך שלא יהיו גשמים ותימנע מנטיעות הכרם יכולת להתאושש ולצמוח מחדש.

הערה למורה: חשוב להדגיש את המידה כנגד מידה בהוראת המשל והנמשל.

מיומנויות בתנ"ך- מידה כנגד מידה- האכזבה של ה' ממעשיהם של ישראל

משל הכרם מבטא את האכזבה של ה', שהשקיע בעם ישראל כל-כך הרבה, אך לא זכה לפרי ראוי למאמציו.

פרק זה מתקשר לפרק א' הפותח את ספר ישעיהו ובו מתוארת אכזבת ה' מעמו על שאינם עושים צדק ומשפט והחברה שלהם מלאה עוון במצוות בין אדם לחברו, כך שאין די במצוות בין אדם למקום שהם מקפידים עליהם.

הערה למורה: כדאי להזכיר את שנלמד בפרק א' ולראות כיצד הדברים מתקשרים:

פרק א, ב בָּנִים גִּדְלָתִי וְרוֹמְמָתִי וְהֵם פָּשְׁעוּ בִּי

פרק ה, ד מְדוּעַ קִנֵּיתִי לַעֲשׂוֹת עֲנָבִים וַיַּעַשׂ בָּאֲשִׁים

בשני הפסוקים מתוארת הציפיה של ה' שמעשה ידיו יצליח, אך בפועל תוחלתו של ה' נכזבה.

רעיון זה מעצים את כפיות הטובה של ישראל כלפי ה'.

המשל מדגים המהפך בין הציפייה לטוב לאכזבה על בחירתם ברע באמצעות השימוש במילים בהן הוחלפה אות אחת בלבד בכל מילה (בפסוק ז):

"וַיָּקֹוּ לְמִשְׁפָּט וְהָיָה מִשְׁפָּח

לְצִדְקָה וְהָיָה צֶעֱקָה"

השימוש פעמיים במילה "וְהָיָה" מבטא את ההפתעה בבחירתם הרעה וממחיש את גודל האכזבה.

העמקה: הקשר למושג "צדקה ומשפט" ולסיפור סדום

ה' מאוכזב מעם ישראל משום שבאי עשיית משפט וצדקה הם פוגעים בשורש הבחירה באברהם. כשה' אומר לאברהם שהוא הולך להפוך את סדום ועמורה הוא מציין שהסיבה לבחירת אברהם היא ייעודו "כִּי יִדְעָתִיו לְמַעַן אֲשֶׁר יֵצֵא אֶת-בְּנָיו וְאֶת-בֵּיתוֹ אַחֲרָיו וְשָׁמְרוּ דֶּרֶךְ ה' לַעֲשׂוֹת צִדְקָה וּמִשְׁפָּט". במשל הכרם חוזר הנביא לשורש הבחירה ובמשפט הסיכום הוא קובע ששורש הבחירה אינו קיים. עם ישראל אינו עושה משפט וצדקה "וַיָּקֹוּ לְמִשְׁפָּט וְהָיָה מִשְׁפָּח לְצִדְקָה וְהָיָה צֶעֱקָה:" סיפור סדום ועמורה שמצוי ברקע הסיפור שלנו מדבר על כך שלא רק שעם ישראל לא מממש את ייעודו אלא עם ישראל זנח את דרכו ואמץ לעצמו את הדרך המנוגדת - דרכה של סדום. גם עניין הצעקה מופיע בסדום, הסמיכות בין צדקה לצעקה, וגם הפועל יד"ע מופיע בשני המקומות.

הקשר רחב [רשות]

הכרם בתנ"ך

איזכורים רבים לכרם בתנ"ך בהקשר ליחסי עם ישראל ואלוהיו. בשיר השירים מופיע הכינוי: 'כרמי שלי' כביטוי לקשר אהבה בין הדוד לרעיה, כקשר אינטימי בין הקב"ה לעם ישראל.

כך ניתן למצוא גם בפיוט הקדום הנאמר **בתפילות יום הכיפורים**:

אֱלֹהֵינוּ וְאֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ סֶלַח לָנוּ מִחַל לָנוּ כְּפָר לָנוּ

כִּי אָנוּ עֲמָךְ וְאַתָּה אֱלֹהֵינוּ

אָנוּ בְּנֶיךָ וְאַתָּה אָבִינוּ

אָנוּ עֲבָדֶיךָ וְאַתָּה אֲדוֹנֵנוּ

אָנוּ קִהַלְךָ וְאַתָּה חִלַּקְנוּ

אָנוּ נִחַלְתָּךְ וְאַתָּה גִּוַרְלָנוּ

אָנוּ צִאֲנֶךָ וְאַתָּה רוֹעֵנוּ

אָנוּ כְּרָמְךָ וְאַתָּה נוֹטְרָנוּ

אָנוּ פִּעֲלֶתְךָ וְאַתָּה יוֹצְרָנוּ

אָנוּ רְעִיתְךָ וְאַתָּה דוֹדְנוּ

אָנוּ סִגְלֶתְךָ וְאַתָּה אֱלֹהֵינוּ

אָנוּ עֲמָךְ וְאַתָּה מֶלֶכְנוּ

אָנוּ מַאֲמִירֶיךָ וְאַתָּה מַאֲמִירָנוּ

אָנוּ עֲזֵי פָנִים וְאַתָּה רַחוּם וְחַנוּן

אָנוּ קָשִׁי עֵרֶף וְאַתָּה אֶרֶךְ אַפִּים

אָנוּ מְלֵאֵי עוֹן וְאַתָּה מָלֵא רַחֲמִים

אָנוּ יְמִינוּ כְּצֶל עוֹבֵר וְאַתָּה הוּא וְשִׁנּוּתֶיךָ לֹא יִתְמוּ